

Tekst prof. Kooy Symposium
Te Stroe, 6 april 2016
Dr. P.H. de Vries

Filmfragment 1: [Charly Hebdo in Parijs! Op 7 januari 2015](#)

2 daders schieten 1 agent, 8 redactieleden en 1 bezoekerster dood.

De 2 daders komen op 9 januari om bij een klopjacht

Reflectie: barbarij! Met name het achteloze neerschieten van een gewonde agent.

Filmfragment 2: [Parijs 6 aanslagen op 13 november 2015.](#)

Bij het Stade de France blazen 2 zelfmoordterroristen zich op zonder verdere slachtoffers.

Drie café restaurants worden aangevallen door 2 schutters en 1 zelfmoordterrorist waarbij 39 dodelijke slachtoffers vallen. Vervolgens wordt het theater Bataclan overvallen door 3 terroristen.

Bij de schietpartij in het theater vallen 96 slachtoffers en vinden ook de 3 terroristen de dood. In totaal vallen er 135 slachtoffers komen 6 daders om

Reflectie: barbarij in het kwadraat, waarbij dit keer uitsluitend onschuldige slachtoffers vallen

Filmfragment 3: [drone aanval](#)

Dit is geen barbarij (lijkt het) Maar de vraag is wat bepaalt of iets barbarij is. Is dat het voorkomen van de dader of de uitwerking van de gewelddaad? Per saldo zijn er meer mensen omgekomen door drone=aanvallen dan door terreurdaden. De tegenwerping is dan natuurlijk dat alleen legitieme doelen worden aangevallen. Maar hoe stel je dat vast? Wat is de foutmarge? Nog afgezien van 'collateral damage' die ook andere onschuldige mensen kan omvatten.

Waar ligt het verschil in ons moreel oordeel? En hoe is het zover gekomen? Ik wil daarover graag wat gedachten met u delen.

Dichtbij of op afstand

Een tegenstander van dichtbij aangrijpen levert altijd een onmiddellijk risico op. Wat voor risico? Natuurlijk allereerst voor degene die de confrontatie van dichtbij aangaat. Maar er zijn ook andere risico's, te weten politieke schade als gevolg van de slachtoffers die vallen. Ondernijning van de publieke steun. En ook deze risico's willen we het liefst vermijden en op zijn minst verminderen. Dat kan door de tegenstander niet meer van dichtbij aan te grijpen maar vanaf een zodanige afstand dat de risico's voor de eigen partij worden geminimaliseerd. Kortom, we creëren afstand als middel tot veiligheid van eigen troepen en om politieke risico's te vermijden. Maar die fysieke afstand leidt ook tot afstand in moreel opzicht. Zonder risico's er is geen grens meer! Er wordt te gemakkelijk naar geweld gegrepen. Er is geen ruimte voor de cultuur van de oorlog (van Crefeld) waarbij emoties een belangrijke rol spelen, evenals angst en onzekerheid

Ratio of emotie

We willen de onzekerheid bestrijden. We willen zeker weten hoe het zit, zodat we een goede beslissing kunnen nemen. Daarbij lijkt alleen de ratio van belang te zijn. En waar de rede dominant is, kan de techniek helpen. Met behulp van de techniek kunnen we alle relevante informatie verzamelen en correcte afgewogen beslissingen nemen. Onzekerheden worden overwonnen door

de techniek. En een van de technieken die daarbij steeds belangrijker wordt is het onderwerp van dit congres, te weten 'Big Data'

Van BD kan je van alles vinden. Ik wil graag met u en uitstapje maken naar Jeremy Bentham een Engelse filosoof die leefde van 1748 tot 1832. Hij is de uitvinder van het panopticum: een rond gebouw (een gevangenis) waarbij alle bewoners vanuit het midden konden worden waargenomen m.b.v. een ingenieus systeem van lenzen en spiegels, zonder dat de geobserveerden de waarnemer konden zien. Die waarneming alleen al heeft een sterke disciplinerende werking. Zelfs als er niemand in de centrale waarnemingspost aanwezig is, gedragen de bewoners zich goed, want zij kunnen niet zien of er een waarnemer is of niet. De mogelijkheid van waargenomen worden, is blijkbaar al voldoende om de bewoners te disciplineren. In de 19^e eeuw werd dit revolutionaire idee door velen omarmt en er zijn tal van koepelgevangenissen gebouwd, onder meer in Nederland in Haarlem en Arnhem. Maar waarom zou Bentham relevant zijn voor dit congres?

BD vormen een soort panopticum, alles is zichtbaar. Feitelijke waarneming is niet eens nodig en deze kan onzichtbaar blijven. De mogelijkheid tot zichtbaarheid of de suggestie daarvan volstaat om de zichtbaren te disciplineren. Het alziend oog heeft de macht. Deze macht breidt zich autonoom uit. En er zijn geen grenzen aan deze macht. Er is sprake van systeem dwang! Immers, alles wat technisch mogelijk is, mag toch worden toegepast (het kan dus het mag). De opmaat naar de totalitaire staat (lees bijvoorbeeld de dystopische romans van George Orwell '1984' of 'De cirkel' van Dave Eggers).

De rechtvaardiging die wordt aangevoerd voor het gebruik van data, is dat de informatie toch vooral wordt verzameld met het oog op preventie en dat het niet gaat om ingrijpen. Mensen die dat beweren zien spoken, want het risico is toch volstrekt denkbeeldig! Bij BD gaat het immers niet om alle individuen, het gaat primair om de statistiek, om patronen! Pas als er statistisch aanleiding is om verder te kijken, pas dan gaan we naar individuen kijken. Dus toch! Ook hier lijkt dus sprake te zijn verschuivende morele grenzen. Wat mag wat en wie bewaakt dat? Is het te bewaken?

Ratio of techniek

Al deze data moeten worden verzameld en gerubriceerd en bewerkt om statistisch relevante informatie te verkrijgen en patronen te kunnen herkennen. Dat is razend veel werk en het werk is bovendien zodanig complex dat het de vermogens van de menselijke geest te boven gaat om op relevante termijn adequate informatie te produceren. Geen nood, ook hierbij biedt de techniek uitkomst: artificial intelligence. Met deze terminologie wordt gesuggereerd dat het om intelligentie gaat en dat is een menselijk begrip. Dat is misleidend. Bovendien moeten wij niet over computers spreken alsof het mensen zijn; dat vinden ze heel vervelend. Hoe dan ook de claim is dat m.b.v. van AI zekerheid kan worden geboden. Niets zal ons ontgaan en alles wordt

meegewogen, zodat tot een adequaat en uitvoerbaar plan kan worden gekomen. Dat lijkt natuurlijk prachtig. We hoeven alleen maar ja of nee te zeggen en zelfs dat is niet nodig, want dat kan ook m.b.v. AI. Maar een plan hoe te handelen, suggereert een oplossing en definieert daarmee ook het probleem. Het panopticum wordt compleet. Er is dan niemand meer die aan de touwtjes trekt.

Geen reflectie. Geen twijfel, geen ruimte voor raadselachtigheid. Geen afweging van morele implicaties: mag echt alles alleen omdat het kan? Hoeveel leed gaan we eigenlijk toebrengen? Geen emotie, geen empathie, geen betrokkenheid. Niets van dat alles! Mocht het vervolgens toch anders uitpakken, dan heeft de computer het gedaan: m.a.w. ook geen verantwoordelijkheid.

Abstract of concreet

Dat gebrek aan verantwoordelijkheid dreunt door op het uitvoerend niveau! Ik citeer uit de Volkskrant van 3 februari waarin een interview staat met een voormalige Apache vlieger van de KLu: 'Vroeger geloofde ik in goed en kwaad. Maar langzamerhand ben ik gaan beseffen dat ik niet zo veel verschil van mijn vijand. We vechten allebei voor iets waarin we geloven.' En: 'Als in je kop zit dat jij 5000 netto verdient en de Malinezen maar 100, dan ben je bezig met iets wat niet meer bij de militaire wereld past' Deze Peter Gordijn neemt zijn verantwoordelijkheid en verlaat de dienst. Anderen blijven en genieten, zoals de stealthpiloot boven Servië in de documentaire 'War in Europe': 'After you launch your bombs and you see this thing blow up in your screen...but you don't hear it... you smile. I mean you did what you were trained to do.' Of wat te denken van de film 'A good kill' over een drone piloot, waarin de hoofdfiguur zegt: 'I just blew up 6 Taliban in Afghanistan and now I'm going home for a barbecue, and I feel like a coward.' En uiteindelijk gaat hij er aan onderdoor. Net zo als de echte drone piloot uit het volgende fragment.

filmfragment 4: drone operator.

Deze uitspraken demonstreren dat persoonlijk risico op uitvoerend niveau blijkbaar bijdraagt in de persoonlijke morele rechtvaardiging van geweld. Die mogelijkheid tot persoonlijke morele rechtvaardiging wordt ondermijnd door moderne technologie. Onder invloed van de enorme verspreiding van moderne technologie lijkt de verantwoordelijkheid voor het toegepaste geweld en het toegebrachte leed te verdampen. Want wie is dan verantwoordelijk: de ontwerper van de drone; de bouwer van het ding; de maker van de software die het apparaat in de lucht houdt; et 'Big Data' inlichtingen verzamelorgaan; de analist die een doelenlijst maakt; degene die de doelen selecteert; degene die kijkt of aan de ROE wordt voldaan; de Drone operator? Zegt u het maar!

Oplossingen?

Zoals u weet kan één gek meer vragen dan 10 wijzen kunnen beantwoorden. Kortom, wat is de oplossing?

Tekst prof. Kooy Symposium
Te Stroe, 6 april 2016
Dr. P.H. de Vries

Een van de suggesties is om systemen uit te rusten met een functionele moraal. Een soort moreel algoritme die is toegesneden op de functie van een systeem. Een mevrouw van een studiegroep Technologie en Ethiek van de Yale universiteit meent dat dit mogelijk is. Zij stelt zelfs dat dit soort systemen dan veel betere morele keuzes zullen maken, omdat veel meer afwegingen kunnen maken. Hier komen twee misvattingen samen.

1. Is ethiek, het nadenken over de moraal, en tot een besluit komen, alleen een kwestie van het verstand? Spelen daarbij niet ook andere factoren een rol, zoals de morele 'make up' van de persoon, zijn ervaringen, zijn emoties, zijn vermogen tot empathie of het ontbreken daarvan?
2. Is de ons omringende werkelijkheid, met al haar vormen van frictie en mogelijkheden tot interpretatie, te vatten in een model? Of blijft het Von Clausewitziaanse idee van 'frictie' overeind dat er altijd ervoor zorgt dat geen enkele situatie uiteindelijk gelijk is aan een voorafgaande. Ik geloof in het bestaan van frictie: de wereld is niet maakbaar!

Naar mijn mening is er niet één ondubbelzinnige oplossing voor al die problemen. De werkelijkheid die ons omringt, is veel complexer dan in een systeem is te vatten. Meer reflectie op waarmee we bezig zijn, kan wel helpen te ontsnappen aan systeemdwang. Wat wil dat zeggen? Ik noem een paar overwegingen.

- Checks and balances op alle relevante niveaus.
- Wat denken we op lange termijn te bereiken met het geweld dat ter beschikking staat.
- Wat is het effect op lange termijn van de toepassing van dat geweld? Zijn andere – minder ingrijpende – middelen voorhanden?
- Hoe zit het met de legitimiteit van het voorgestelde geweld? Waarom moet daarover nu worden beslist?
- Wat gebeurt er als we niet gewelddadig ingrijpen.

Dus niet zonder meer uitgaan van de premisse: het kan dus het mag. Elke keer weer de vraag stellen: het kan, maar mag het ook? En dat mogen is niet alleen een kwestie van recht, maar ook van moraliteit. Ik zou willen dat vaker daarover wordt nagedacht, niet allen in het gebruik van technische systemen, maar ook in de fases die voorafgaan aan een operationeel systeem.

Ik realiseer mij dat ik in mijn beschouwing een groot aantal zaken overhoop haal. Ik hoop in ieder geval ook dat ik u aan het denken heb gezet!

Ik dank u voor uw aandacht.